

BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ
METHODS OF TEACHING BIOLOGY

UOT 372.857

Gülşən Nadir qızı Hacıyeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

METODİK ƏDƏBİYYATDA BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI İLƏ ƏLAQƏDAR
YAZILMIŞ PROQRAMLAR VƏ DƏRSLİKLƏR

Гюльшан Надир гызы Гаджиева
доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ПРОГРАММЫ И УЧЕБНИКИ ПО МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ
В МЕТОДИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Gulshan Nadir Hajiyeva
doctor of philosophy in pedagogy, associate professor
Azerbaijan State Pedagogical University

PROGRAMS AND TEXTBOOKS RITTEN IN CONNECTION WITH THE TEACHING
METHODOLOGY OF BIOLOGY IN METHODOLOGICAL LITERATURE

Xülasə. Elmi biliklərin və yeni tədris metodlarının mənimsənilməsində əhəmiyyət kəsb edən cəhətlər aşağıdakılar olmalıdır: ali pedaqoji məktəblərdə biologiyanın tədrisi metodikası fənninin indiki dövrün tələblərinə uyğun tam inkişafı həyata keçirilməlidir; tədris proqramı üzrə aparılan dərslərdə tələbələrin qiymətləndirilməsi, onların hansı səviyyədə və hansı keyfiyyətli biliklərə malik olması araşdırılmalı, dərs vəsaitləri və avadanlıqlarla müəllimlərin texnoloji cəhətdən hazırlığının və onların sertifikatlaşdırılmasının həvəsləndirici bir metod kimi rolu göstərilməlidir.

Açar sözlər: *proqram, dərslük, dissertasiya, məqalə, dərs vəsaitləri, dərslüklər*

Резюме. Важнейшими аспектами усвоения научных знаний и новых методов обучения должны быть следующие: всесторонняя разработка методики преподавания биологии в высшей педагогической школе обязана осуществляться в соответствии с требованиями современной эпохи, на уроках, проводимых по учебному плану, должна быть исследована оценка учащихся, уровень и качество их знаний. В качестве поощрительного метода следует показать роль технологической подготовки и аттестации учителей средствами обучения и оборудованием.

Ключевые слова: *программа, учебник, диссертация, статья, учебные пособия, учебники*

Summary. Aspects of importance in the assimilation of scientific knowledge and new teaching methods should be as follows: full development of biology teaching methodology in higher pedagogical schools should be carried out in accordance with the requirements of the current era; In the lessons conducted according to the curriculum, the assessment of students, the level and quality of their knowledge should be investigated, and the role of technological preparation of teachers with teaching aids and equipment and their certification should be shown as an encouraging method.

Key words: *program, textbook, dissertation, article, teaching aids, textbooks*

Ali məktəbdə biologiyanın tədrisi ilə əlaqədar proqramın hazırlanmasında aşağıdakı prinsip əsas götürülmüşdür: proqram bakalavr təhsil pilləsi üçün müasir texnologiyanın tələblərinə uyğun hazırlanmalıdır; gələcək mütəxəssislərin nəzəri və praktik hazırlığı məsələlərinin həllində istifadə olunan metodlar tətbiqi istiqamətdə olmalıdır; proqramın bölmələrində müasirlik, fəal təlim metodları və kompüterdən istifadənin həyata keçirilməsi məsələsinə xüsusi yer verilməlidir: proqramda verilmiş bölmələrin dərs təqvim saatlarına uyğun həyata keçirilməsi məsələsinə baxılmalı, proqramın hazırlanmasında nəzəri və praktik bilik və bacarıqların inkişafına aid mövzu və tapşırıqlara kifayət qədər diqqət verilməli, ümumtəhsil məktəb proqramının yeni variantı da nəzərə alınmalıdır.

Elmi biliklərin və yeni tədris metodlarının mənimsənilməsində əhəmiyyət kəsb edən cəhətlər aşağıdakılar olmalıdır: ali pedaqoji məktəblərdə biologiyanın tədrisi metodikası fənninin indiki dövrün tələblərinə uyğun tam inkişafı həyata keçirilməlidir; tədris proqramı üzrə aparılan dərslərdə tələbələrin qiymətləndirilməsi, onların hansı səviyyədə və hansı keyfiyyətli biliklərə malik olması araşdırılmalı, dərs vəsaitləri və avadanlıqlarla müəllimlərin texnoloji cəhətdən hazırlığının və onların sertifikatlaşdırılmasının həvəsləndirici bir metod kimi rolu göstərilməlidir.

Professor-müəllimlərin fəaliyyəti zamanı əsas aşağıdakı amillərə diqqət yetirilməlidir: müəhazirə və praktik məşğələ zamanı fəaliyyət növlərini və təlimin təşkili formalarını dəyişmək; professor-müəllimlərin müəhazirə və praktik məşğələlərə hazırlaşmalarını asanlaşdırmaq; gələcək biologiya müəllimliyi ixtisaslı peşəkarların fəaliyyətində sərbəstliyi əldə etmək; indiki zamanda bakalavr və magistrələr üçün müasir tələblərə uyğun materialları çapa hazırlayıb nəşr etdirmək.

Ali məktəb qarşısında duran başlıca məsələlərdən biri də tələbələrin metodiki biliklərinin keyfiyyətini yüksəltmək, tədrisi indiki zamanın tələblərinə uyğunlaşdırmaqdır. Tələbələrin metodiki hazırlığı bütün dünyada ənənəvi xarakter daşıyan kompüterlə bağlı olmalı, biologiyanın tədrisi metodikası fənninin kompüterdən istifadə ilə tədris edildiyi diqqətdən qaçmamalıdır.

Pedaqoji universitetlərdə biologiyanın tədrisi metodikası aşağıdakı tələbləri ödəməlidir:

biologiyanın tədrisi metodikasından qazanılmış nəzəri biliklərin praktik məşğələlərdə tətbiq edilməsi. Bu istiqamətdə seçilmiş metodların tədrisi zamanı kursun tamlığı gözlənilməli, onların həlli məqsədyönlü olmaqla digər elmlərlə əlaqəsinə üstünlük verilməli; pedaqoji universitetlərdə praktik və laborator məşğələlərlə əlaqədar üsul və metodlar öz əksini tapmalıdır. Buna görə də müəllim hazırlığı və biologiyanın tədrisinin yeni yollarının tapılması mühüm rol oynamalıdır; tələbələrin biologiyanın tədrisi metodikası üzrə biliklərinin möhkəmlənməsi və formalaşdırılmasında praktik məşğələlər kursun məzmununu, strukturunu və bu fənnin işlənilib vahid hala düşməsində rol oynamaqla bərabər, müasir texnologiyanın tələblərinə uyğun yolların, forma və metodların tapılmasına təkan verməlidir. Ali məktəb dərslik və proqramlarına daim yeni və müasir məsələlər daxil edilməlidir. Məktəb dərsliklərinə müəyyən tələblər verilməlidir.

Dərslinin mətni üçün seçilən didaktik materiallar aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır:

1) dərslik – proqramın tədris materialının seçilməsinə qoyulmuş tələbləri yerinə yetirməli, hər kurs üçün müəyyənləşdirilən tədris materialı cəmiyyətin inkişafının əsas dinamikasını və qanunauyğunluğunu açmağa xidmət etməlidir;

2) dərslik üçün seçilən material bioloji anlayışların əsas tərəflərini və istiqamətlərini özündə ehtiva etdirən faktlara əsaslanmalıdır.

Ümumiyyətlə, dərslik tələbənin maraq və ehtiyacı nəzərə alınmaqla tərtib edilir, təhsil mərhələlərinin sonunda nəticələr tələbədən gözlənilir, tələbəyə istiqamətlənir.

Biologiyanın tədrisi metodikasına aid bir sıra proqramlar və dərsliklər, dərs vəsaitləri nəşr olunub tələbələrin və orta məktəb müəllimlərinin istifadəsinə verilmişdir. Bunların tərtib olunmasında bu sahənin mütəxəssislərinin, metodist alimlərin çox böyük xidməti olmuşdur.

T.M. Rüstəmov. Pedaqoji universitet və institutlarda bakalavr hazırlığı üçün proqram. Biologiyanın tədrisi metodikası (Bakı, 1998).

Ə.M. Hüseynov, T.Q. Abdullayeva. Biologiyadan məsələlərin həlli (Bakı, 2008).

Ə.M. Hüseynov. Orta məktəbdə biologiyadan sinifdənkənar məşğələlərin təşkili və aparılması (Bakı, 2008).

B.İ. Ağayev, Ə.M. Hüseynov, Y.K. Əhmədov, Ə.N. Fərəcov, T.Ə. Feyzullayeva. Pedaqoji universitet və institutlarda bakalavr hazırlığı üçün dövlət imtahanı proqramı. Biologiya (Bakı, 2008).

Ə.M. Hüseynov, Ə.M. Məhərrəmov, H.M. Hacıyeva, R.İ. Quliyev, T.Q. Abdullayeva, S.A. Ələkbərova. Biologiyanın tədrisi metodikasından kurs və yoxlama işləri (Bakı, 2008).

H.M. Hacıyeva, S.L. Axundova. Azərbaycan Respublikasında ali təhsilin bakalavr pilləsində ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığı üzrə "Həyat bilgisi və onun tədrisi metodikası" fənninin kurikulumu (Bakı, 2010).

Ə.M. Hüseynov, T.Q. Abdullayeva, N.N. Əliyeva. İbtidai məktəblərdə ilkin bioloji anlayışların tədrisi metodikası (Bakı, 2011.)

H.M. Hacıyeva, J.H. İbrahimova, P.M. Qafarova, S.V. Abdullayeva, A.İ. Əhmədova. Biologiyanın ümumiləşdirici sxemlərlə tədrisinin mənimləməyə təsiri (IX-XI siniflər). Dərs vəsaiti (Bakı, 2011).

Ölkədə təhsil sahəsində islahat proqramının müvəffəqiyyətlə həyata keçirildiyi bir dövrdə "Təhsil haqqında" qanunun qəbul edilməsi onun inkişaf istiqamətlərini bir daha aydınlaşdırdı. Təhsilin inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsinə qaldırılmasının konkret yollarını göstərdi. Təhsil alanın şəxsiyyət kimi formalaşdırılması, təlim prosesinin əsas subyekt kimi götürülməsi zərurəti yarandı. Təhsildə demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, ümumiləşdirmə və diferensasiya prinsiplərinin həyata keçirilməsi lazım bilindi. Tədrisdə fəal təlim metodlarının, yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi reallaşdırıldı.

Hazırda təlimdə ənənəvi metodlarla yanaşı integrativ metodlardan da istifadə edilir və müsbət nəticələr almır. Fəal təlim metodlarının tətbiqində şagirdlərə ümumiləşdirmə aparmaq bacarıqlarının aşılması əsas məsələlərdən biri kimi meydana çıxır. İntegrativ təlimdə materialın ümumiləşdirilməsi dərslərin əsas mərhələsi hesab olunur. Materialın ümumiləşdirilməsinin şagirdlər tərəfindən həyata keçirilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir. Ona görə də şagirdlər dərslərdə ümumiləşdirmə aparılmasına hazırlaşdırılır. Proqramda xüsusi olaraq öz əksini tapmış ümumiləşdirici dərslər də şagirdlərin ümumiləşdirmə bacarıqları əsasında qurulur. Dərs materialının ümumiləşdirilməsi o qədər də asan bir pro-

ses deyildir. Bütün şagirdlər onu aydın dərk etmir və ümumiləşdirmə apararkən materialı uzun-uzadı söyləyirlər. Onlar mətnin sistemə salınmasında, qısa, konkret ifadə edilməsində, əsas olanların digərlərindən seçilməsində çətinlik çəkirlər.

Ə.M. Hüseynov, T.Q. Abdullayeva. Biologiya tədrisinin müasir metodikası (Bakı-2012). Vəsaitdə aşağıdakılar haqda bəhs olunmuşdur:

Biologiyanın tədrisi metodikası fənni pedaqoji elmdir.

Biologiya tədrisi metodikasının başqa elmlərlə əlaqəsi.

Biologiya tədrisi metodikasının elmi əsasları.

Biologiya (təbiyyat) metodikasının inkişaf tarixi.

Azərbaycanda biologiya metodikasının inkişaf tarixi.

Bioloji təhsilin inkişaf perspektivləri.

Təhsilin demokratikləşdirilməsi.

Tədris materialının sistemi və ardıcılığı.

Tədris materialının elmiliyi və mənimləməsi.

Məktəb biologiyasının məzmunu və xüsusiyyətləri.

Fənlərarası əlaqə.

Bioloji anlayışların sistemi.

Anlayışların inkişafı metodikası və s.

R.L. Sultanov, G.N. Hacıyeva. "Ümumi entomologiya" fənninin kurikulum proqramı və onun standartları (ekoloji əsaslarla) adlı metodik vəsait. Universitetlər və institutların biologiya, səhiyyə, ekologiya, torpaqsünaslıq və kənd təsərrüfatı üzrə fakültələrinin bakalavr pilləsi üçün (Bakı, 2013).

Ə.M. Hüseynov, A.E. Mirzəyeva. Biologiyanın tədrisində müasir təlim metodlarının tətbiqi. Metodik vəsait (Bakı, 2014).

Vəsaitə daxildir:

Müasir təlim metodlarının prinsipləri və xüsusiyyətləri.

Müasir təlim metodlarından istifadə imkanları.

Biologiyanın tədrisində təlim metodlarının tətbiqi yolları.

Sinifdən kənar məşğələlərdə fəal təlim metodlarının tətbiqi.

H.M. Hacıyeva, Ə.M. Məhərrəmov, İ.M. Kazımov, E.F. Səfərova. Pedaqoji universitet və

institutların biologiya fakültəsi magistr hazırlığı üçün “Biologiyanın tədrisi metodikasının inkişaf tarixi və elmi əsasları” fənninin proqramı (Bakı, 2015).

Magistr pilləsində tədris edilən “Biologiyanın tədrisi metodikasının inkişaf tarixi və elmi əsasları” fənninin məzmununun təhsildə gedən yeniliklərlə əlaqələndirilməsinə imkan verir. Biologiyanın tədrisi metodikasının keçdiyi inkişaf və onun elmi əsasda izah edilməsi lazım gəlir. Magistr pilləsi tələbələrinə fənnin inkişaf tarixi öyrədilməli, onun inkişafında müsbət hallar, qabaqcıl təcrübə, faydalı, səmərəli fəaliyyət onlara çatdırılmalı, fənnin inkişafında qarşıya çıxan çətinliklər, buraxılan səhvlər aydınlaşdırılmalı, onlara istinad edərək fənnin gələcək inkişafında qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması yolları göstərilməlidir.

Fənnin tədrisinin ikinci hissəsində magistrələrə biologiyanın tədrisi metodikasının elmi əsasları öyrədilməli, bioloji təhsilin mahiyyəti, strukturu, tarixi inkişafı ardıcıl mərhələlərlə onlara çatdırılmalı, bu elmin təlimi prinsipləri, pedaqoji, metodik aspektləri izah edilməlidir. Təlimin metodları təsnifat üzrə tələbələrə çatdırılmalı, onların tədrisdə tətbiqinin imkanları, səmərəli yolları izah edilməli, biologiya fənn kurikulumunun tələbləri, əsas müddəaları tələbələrə aydınlaşdırılmalı, təlimin təşkil formaları, onlar-

dan standartlar əsasında istifadə edilməsi qaydaları göstərilməlidir. Bütün bunlar magistratura pilləsində biologiyanın tədrisi metodikasının inkişaf tarixi və elmi əsasları fənninin tədrisinin zəruriliyini əsaslandırır. Yuxarıda deyilənlərə istinadən fənnin əsas məsələlərini əhatə edən fənn proqramının işlənilməsi zərurəti yaranır.

G.N. Hacıyeva. Bakalavr hazırlığı üçün “Biologiyanın tədrisi metodikası” fənninin proqramı (Bakı, 2016). Proqramda qabaqcıl beynəlxalq təcrübə, təhsilin müasir problemləri, yəni nəzəri-praktik didaktik müddəalar nəzərə alınmalı, orta məktəbdə tədris olunan digər fənlərin də biologiya ilə fənlərarası inteqrasiya məsələləri də diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Bu meyarlarla yanaşsaq, indiki proqramlarda biologiyanın nəzəri, praktik və inteqrativ istiqamətləri öz əksini tapmalıdır.

Problemin aktuallığı. Ali pedaqoji məktəblərdə oxuyan gənclərdə təhsili keyfiyyətinin artırılmasından ibarətdir.

Problemin elmi yeniliyi. İlk dəfə olaraq metodiki ədəbiyyatda biologiyanın tədrisi metodikası ilə əlaqədar yazılmış proqramlar və dərsliklərdən söhbət açılır.

Problemin tətbiqi əhəmiyyəti. Məqalədə irəli sürülən ideya və tövsiyələr, eləcə də tədqiqatın nəticələri biologiya müəllimi ixtisası üzrə hazırlanan kadrların pedaqoji ustalıqının artırılmasına kömək edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Hacıyeva G.N. Biologiyadan didaktik materiallar. Bakı, 2007.
2. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedaqogika. Bakı, 2010.
3. Ümumi təhsil kurikulumunun əsasları üzrə təlim. Bakı, 2014.
4. Veysova Z. Fəal - interaktiv təlim. Bakı, 2007.

E-mail: gyulshan.gadzhdiyeva@mail.ru

Rəyçilər: *biol.ü.fəls.dok., dos. E.F. Səfərova,*
biol.ü.fəls.dok., dos. T.Q. Abdullayeva

Redaksiyaya daxil olub: 27.10.2022